

Kap 6 : ”1912/97 – Arvprinsen”

Prins Bertils bakgrund var som Edmunds. Han gick i gymnasiet på Lundsbergs internatskola. Betygen var dåliga men han var bra i idrott – sammanlagt 137 pris av olika slag. Sista ring togs han ur skolan – praktiserade ett par år på fabrik och i flottan – återupptog sina studier och avlade 1931 studentexamen som privatist. Samma år började han på sjökrigsskolan och avlade 1934 sin sjöofficersexamen. 1935-1937 var han biträdande marinattaché i Paris kombinerat med språkstudier och en civil yrkespraktik. 1938 var det ”slottspraktik”. 1939-1941 tjänstgjorde han i flottan som torpedofficer m m. 1942-1945 fortsatte han som biträdande marinattaché i London. Vid krigsslutet var han kapten och nr 3 i successionsordningen efter sin far och Edmund. Det var inte en position som berättigade honom till någonting. Han hade därför för avsikt att liksom sina bröder Sigvard och Carl Johan och sin kusin Lennart gifta sig borgerligt och göra en civil karriär. I CV:t hade han en industri-, revisors- och bankpraktik, utrednings- och förhandlingsvana och att han lett två mycket omskrivna ”delegationer”: 1938 en flera veckor lång pr-resa i svenskbygderna i USA och 1940 en inköpsdelegation av militärutrustning, även den i USA. Han var dessutom känd för sin opretentiösa stil och sina talanger för umgänge och som talare. En bekants omdöme 1946 var att ”Kronprinsen är som bekant en alldeles utomordentligt försynt man, som städse är mån om att icke förorsaka något besvär.”¹ – Ve dock den som tog sig friheter.

På minussidan stod att han liksom Edmund led av dyslexi och saknade yrkeserfarenhet utanför det militära. Enligt närstående var hans dyslexi av en lindrigare art men den gjorde att han hellre lyssnade på muntliga dragningar än läste in sig på egen hand. Den intellektuella horisonten kom på så sätt att begränsas av omgivningen och han uppfattades som ganska inskränkt. Journalisten Åke Ortmarks karakteristik är helt förödande: Prins Bertil har inga åsikter. Han har bara fördomar.

*

Utrikesdepartementet hade sedan krigsslutet diskuterat en handelsdelegation till Chile – det förefaller ursprungligen ha varit ett initiativ av handelsminister Gunnar Myrdal inom den s k Latinamerikabyrån – men planerna tog inte form förrän hösten 1946. Chilensarna ville dock ha industrialister på en sådan hög nivå att UD fick kontakta ytterligare sex länder för att locka en passande delegation. Prins Bertil och Exportföreningens ordf Rolf von Heidenstam tillfrågades i slutet av september 1946 om de ville delta. Det fanns en tradition inom flottan att samverka med exportindustrin. Steget därifrån till att bli handelsambassadör var kort. Rolf von Heidenstam som även var kabinettskammarherre talade med Bertils far som var hedersordf i exportföreningen och som godkände uppdraget för sin sons räkning så länge som det inte kolliderade med övrig representation.

Jag utbildade mej ju faktiskt ganska målmedvetet för att bli någon sorts ambassadör för Sverige och svensk exportindustri, det var ett jobb som roade mej och som jag satte mej in i ganska ordentligt. Jag talar ju språk rätt hyggligt (prinsen talar engelska bokstavligen som sitt modersmål, franska och tyska perfekt, spanska och italienska till hus- och måltidsbehov), jag är road av människor och har inte svårt att komma överens med folk, och jag hade småningom lärt mej en hel del om Sverige och närmare bestämt det svenska näringslivet. När den s.k. prins Bertil-delegationen hade avslutat sin som jag tror ganska framgångsrika rundresa i Sydamerika 1947 tyckte jag

¹ Åke Wiberg. PM, 1946-11-15. Svenska affärs- och industrimän (delegation) till Sydamerika 1946-1949. UD 1920 års dossiersystem volym H2771.

nog – när vi tog igen oss i Punta del Este [Uruguay] efteråt och granskade resultatet – att jag hade funnit min uppgift.²

Delegationen bestod av prins Bertil, Rolf von Heidenstam, vd Helge Ericsson vid LM Ericson, disponent Elof Ericsson vid Åtvidabergs industrier, ledamoten i 2:a kammaren industrialisten Åke Wiberg, en sekreterare från UD och ytterligare ett par personer. Senare delegationer har haft upp till 50 deltagare men denna första var helt liten. Avresan skedde den 30 november 1946 och de var borta i två månader. De besökte Chile, Peru, Colombia, Venezuela, Brasilien, Argentina och Uruguay. Efteråt hade de livliga minnen av hur det var det var att slängas runt som ett flarn i kastbyarna över Anderna i en av Panagras DC-3:or. Det slutade med att de fick nödlanda och fortsätta i bil.

Under resan etablerades politiska och ekonomiska kontakter och de tog tillfället i akt att träffa större kunder och leverantörer. Ytterligare en viktig uppgift var att återknyta kontakterna med företagens lokala ombud som lämnats vind för våg under krigsåren att hålla verksamheten vid liv. En omedelbar effekt av resan var två avtal om telefon- och flygförbindelser. Delegationen var mycket nöjd: Det är angeläget att understryka den utomordentliga betydelsen av att en kunglig svensk prins ledde delegationen. Prins Bertil – med sitt djupa intresse för arbetsuppgiften, sitt enkla och naturliga sätt – gjorde ett starkt intryck på alla vi kommo i beröring med.³

Precis i slutet av resan omkom Edmund i en flygolycka. Prins Bertil fick överta många av hans plikter. Det som skulle ha blivit ett civilt yrke som handelsambassadör kom i stället att ingå i representationen.

Jag har nog en viss fallenhet för att umgås med affärsmän. För de svenska exportdelegationerna kan det dessutom vara en fördel att ha med mig som en slags galjonsfigur – det garanterar i alla händelser ett hövligt och intresserat mottagande samt kontakter på allra högsta nivå. Vi brukar få träffa både presidenter, handelsministrar, industriministrar och andra officiella högheter, tillsammans med ledande företrädare för det främmande landets allra största industrier och banker.

Programmen är rätt hårda, men vi kan numera klara av våra långresor inom loppet av ett par veckor. ... Hur jag klarar mitt jobb som handelsresande för Aktiebolaget Sverige får väl andra bedöma. [Man gör vad man kan. Och mer kan man ju inte.] Men det verkar i varje fall som om både Exporrådet och Industriförbundet är ganska nöjda med mina insatser. ... I Sverige underskattar vi ibland betydelsen av de sociala kontakterna och det informella umgänget, när det gäller att ro internationella affärer i hamn.⁴

Diplomatin var ofta utslagsgivande. Axel Iveroth (Industriförbundet): ”Han är den som leder delegationens arbete. Han deltar mycket aktivt. Han är med och beslutar om vilka vi ska träffa, vem som ska träffa vem och vad han ska säga och inte säga vid olika anföranden.”⁵ Hans Werthén (Ericson): ”Vid de tunga avtalen för Ericson t ex har han varit till stor hjälp. Vi har haft väldigt starka motståndare eftersom våra

² Gunnar Unger. Prins Bertil fyller 50. Svenska Dagbladet, 1962-02-18.

³ Elof Ericsson. Äventyr i Sydamerika, del II. Vecko-Nytt, 1947:9.

⁴ Prins Bertil, Bo Bengtsson, Lars Ekegren & Uno Grönkvist. Prins Bertil berättar. 1983.

⁵ Anders Hasselbohm. Prins Bertil på ny PR-resa. Vecko Journalen, 1974:47.

amerikanska konkurrenter ofta har ställt upp med vicepresidenter och hela horder av folk. Och prinsen har kunnat matcha dem ganska bra.”⁶

Det kom med tiden att bli ett 100-tal kortare och längre resor. Det är svårt att skildra dem. All information är i form av anekdoter. Prins Bertil påstod hans eget förråd skulle fylla flera volymer. Ingen pressbevakning verkar ha förekommit varför dessa delegationer – i efterskott haussade till en av prins Bertils viktigaste insatser – inte går att beskriva i någon detalj. Även officiellt ägde de länge rum ”under radarn”. Det är först på 1960-talet som han får ett avtryck i de offentliga arkiven.

Prins Bertils diplomatiska status har inte gått att utreda. Formellt var han ju en privatperson. Huvudman för säljdelegationerna förefaller ha varit handelsdepartementet. Besluten om resorna togs i konselj och meddelades UD i efterskott. Protokollsavdelningen hade gärna sett en smula samråd för att underlätta planeringen.

*

Efter krigsslutet engagerade sig prins Bertil i sina två stora fritidsintressen idrott och motorsport. Under sin tid i Frankrike tävlingskörde han inkognito. Under sin tid i England spelade han golf. Valet blev i enlighet därmed: Han blev ordf i Svenska bilsportförbundet (1945-1962) och i Svenska golfförbundet (1946-1947). Efter Edmunds död blev han ordf i Riksidrottsförbundet (RF; 1947-1991), i Sveriges Olympiska Kommitté (SOK; 1947-1997) och i Kungliga automobilklubben (KAK; 1947-1993). Han hade även en mängd mindre engagemang – åtminstone 50-60 stycken. Störst bland dessa var ordf i Skytteförbundens överstyrelse och dess fortsättning Frivilliga skytterörelsen (1948-1997), Stormästare i Frimurare Orden (1973-1997) och ledamot i Gastronomiska akademien (1958-1997; tallrik nr 17).

Prins Bertils ämbetsutövning bestod i att ersätta sin far i konseljerna när denne var på semester eller på statsbesök och att avlasta honom från övrig representation. Den vardagliga rutinen bestod i att gå igenom posten, hålla sig ajour genom tidningsläsning, utredningar och muntliga dragningar och under eftermiddagen sammanträda och tala i telefon. Det gällde att vara insatt i allt. Även kvällar och helger gick åt. Tuffaste tiden var omedelbart efter tronskiftet 1950. Före och efter konseljerna fick han då privata dragningar av de olika departementen så att han i varje ärende visste vad han skrev under. I plikterna ingick även ett oändligt antal middagar. 1954 hade han gått upp till den grad i vikt att han ordinerades bantning.

Inför 70-årsdagen sammanfattade prins Bertil sitt liv som att hans största insats varit för idrottsrörelsen: Efter krigsslutet expanderade idrotten starkt. Nya specialförbund grundades som skulle in under RF. Det var ett ständigt arbete med stadgar, idrottsanläggningar, ekonomi, ledarfrågor och revirkonflikter. Liksom när det gällde departementen var han i början dåligt insatt och RFs styrelse var flitiga besökare på slottet för dagslånga genomgångar av ärendelistan. Med början 1960-talet gjorde RF även delegationsresor till grannländerna. Första land var Sovjet. Arbetet med SOK blev också betydelsefullt. Olympiaden i Mexiko 1968 upplevdes av alla som ett stort misslyckande – fyra ynka medaljer. Inför Münchenolympiaden 1972 skickades en mängd tiggarebrev undertecknade prins Bertil. Bidragen från företag som Stora, MoDo, Folksam och Asea uppgick till tre miljoner kronor. Ett antal lovande idrottsmän fick 20 tusen kronor var till mat, resor och träning. Det blev inte

⁶ Minnesprogram om prins Bertil. SVT1, 1997-01-05.

mindre än 16 medaljer: fyra guld, sex silver och sex brons. Det finns många anekdoter om hur prins Bertil genomkorsade München för att kasta sig om halsen om pristagarna. Han hade satsat mycket av sin prestige och var uppenbarligen lättad att satsningen föll väl ut. Storföretagens sponsring av svensk idrott har sedan fortsatt.

I Gastronomiska akademien gjorde han sig känd för lyxiga vardagsrätter à la prins Bertil som crêpe med en fyllning av dillstuvade räkor i holländaisésås, pannbiff i kantarellsås och lövbiff med en fyllning av lök, ädelost och senap. På villa Les Mirages trakterades gästerna med en bouillabaisse på ål, fisk och skaldjur kryddad med salt, peppar, saffran, viktök, tomat och apelsinskal. Till det serverades franskt lantbröd indränkt i vitt vin eller konjak.

*

Anledningen till att prins Bertil offrade sitt äktenskap och sitt personliga oberoende för en position som "adjutant" till sin far har av och till diskuterats under hela efterkrigstiden. Republikanerna har antytt ekonomiska motiv eller något sjukt i familjerelationerna. Prins Bertil själv har hänvisat till plikten. Han hade privilegier men med dem följde skyldigheter. CG och Silvia har ju ofta klagat över sin situation. Sådant var prins Bertil helt främmande:

Det där att vara kunglig prins kan vara problematiskt ibland. Men det fula med Bertil är att han; till skillnad från somliga andra kungliga personer, också är medveten om jobbet många fördelar. Han är helt främmande för att i massmedia självmedlidsamt stöna om att uppgiften enbart skulle vara en hemsk börda. Sin situation upplever han i huvudsak som positiv.

Någon sällsynt gång kan han, rent privat, klaga över att folks närgångenhet blivit större än förr. Det har hänt att prins Bertil, när han suttit på en restaurang, blivit uppvaktad på ett besynnerligt sätt. Folk har närmat sig bordet där han sitter och hämningslöst tittat på honom medan han ätit – kanske för att studera om kunglig käkmuskulatur arbetar på något särskilt sätt under tuggningsprocessen?⁷

Prins Bertil var måttligt road av långa middagstal. "Missnöjet kunde han visa på sitt eget sätt. Efter en tröttande parad av trista talare på en middag blev det prinsens tur: - En bra talare ska snacka så det hörs. (Prinsen höjer rösten enormt.) - Han ska också se till att han syns. (Prinsen kliver upp på bordet.) - Vill han bli populär ska han sedan kvickt som tusan sätta sig ner igen."⁸

Det närmaste han kommit till "gnäll" är följande anekdot från ungdomsåren:

Det fanns en tid i världen när prins Bertil själv berättade följande för sina vänner: Det är besvärligt med Svenska Flaggans Dag åtminstone om man är i mina kläder. Först kommer farfar och då skriker dom: Leve konungen! Så kommer pappa och då applåderar dom av bara katten! Men när dom sen får syn på mej i tredje vagnen så ropar dom: Ned med kungahuset!⁹

Frågor om förhållandet mellan honom och hans far förekom ständigt. Svaret brukade vara att de höll en distans. Normalt träffades de en gång i veckan under arbetsmötena. Det hände

⁷ Michael Jägerblom. En prins som vet hur han ska sköta jobbet. Vecko Journalen, 1972:19.

⁸ Knut Grahnquist. En prins med glimten i ögat. Expressen, 1997-01-01.

⁹ Bertil Lagerström. Prins Bertil går in för sitt yrke. Året Runt, 1957:17.

också att de åt lunch. Om han kände behov av att rådfråga sin far gjorde han det. Efter faderns död uttryckte han en del bitterhet över de konsekvenser som pliktuppfyllelsen haft för hans privatliv. Så långt som till att kritisera sin far gick han dock inte. Uppenbarligen ansåg han sig själv och sin far som offer för omständigheterna och sina två bröder Sigvard och Carl Johan som förrädare mot tronen. Någon motsvarande position i CGs organisation som hos fadern hade han inte. Detaljerna om det är oklara men fram till sin död disponerade han tre arbetsrum på slottet och ryckte in vid behov.

Mot slutet av sitt liv fick prins Bertil ofta frågor om sin roll i en bilolycka under skoltiden 1928. En av passagerarna avled av sina skador. Den tycks ha orsakats av att bilen kom för långt ut i vägrenen och den avlidne blev så rädd att han grabbade tag i ratten och på så sätt själv orsakade sin död. Prins Bertil fick dock böta 500 kronor för att ha kört bil utan körkort. Det han hade gällde bara för motorcykel. Det var också mycket tal om hans 14 biltävlingar Frankriketiden under det antagna namnet Monsieur Adrian.

Carl Bildt (m) sammanfattade eftermälet:

* Vad är din kommentar till att prins Bertil är död?

– Djup sorg givetvis. Om man kan använda uttrycket folkkär så finns det nästan ingen person i Sverige som bättre passar in på det begreppet än prinsen gjorde. För generationer svenskar var han sportprinsen. För en äldre generation också motorprinsen. Han symboliserade kontinuiteten i kungahuset och samhällsutvecklingen. För mig blev han lite av en vän. Vi hade många långa varma samtal om samhällsproblem som intresserade honom men som han i sin offentliga gärning inte kunde kommentera.

* Vad betydde han för svenska monarkin?

– Jag tror han betydde väldigt mycket för kontinuiteten. Under ett övergångsskede var det prins Bertil som med både värdighet och folklighet representerade kontinuiteten och stabiliteten i kungahuset. Han var också en förnämlig representant för Sverige runt om i världen. Han företrädde både sportintressen och näringsliv med den öppenhet och värme som utmärker Sverige.¹⁰

Om detta förefaller vara att ta i så var statsminister Göran Perssons omdöme snudd på identiskt. Prins Bertil hade inga fiender. Förmodligen ligger det en sensmoral i detta. Edmund som var tronföljare måste med nödvändighet visa att han existerade – trots dåliga förutsättningar och en tidig död gjorde han faktiskt ett avtryck i tiden – och har för det blivit hatad av den republikanska eftervärlden. Prins Bertil är tvärtom som ett vandrande tomrum – känd och älskad för sin anpasslighet och brist på egenskaper. Det har faktiskt varit omöjligt att hitta någon enda episod när han stått upp för något han tror på. Uppenbarligen hade han en låg tanke om sig själv – och som talespråket lyder: ”Säkraste sättet att dölja sin begränsning är att aldrig överskrida den.”

¹⁰ Minnesprogram om prins Bertil. SVT1, 1997-01-05.